

KURUCZ GÁBOR

Mi az az erdei iskola?

*„Elálmélnokdni megszokottakon: / az andezitre plántált ősi váron,
virágokon, felbőkön, patakokon, / az azúrban keringő vadmadáron,
a csillagokon, ha végtelen terek / hajítják át a késő nyári égen.
S ámulva szólni...” Áprily Lajos*

A környező világ iránti érdeklődésünk velünk születik. Ha megfigyelünk egy kisbabát, láthatjuk, hogy már az újszülöttkortól kezdődően az összes érzékszervével vizsgálja, „tanulja” azt a miliőt, amelybe beleszületett. A környezet, a természet megismertetését és megszerettetését a lehető legkorábban kell elkezdni, hogy védelmük érdekében már idejekorán kialakuljon a felelősségérzet. Ennek a feladatnak ezért kell egyre nagyobb szerepet kapnia az alsóbb évfolyamok nevelési munkájában is.

Napjainkban a természetközpontú nevelés iránt egyre nagyobb a társadalmi igény. Az urbanizáció, az iparosodás és a vele járó környezetromboló hatások ellensúlyozására oktatásunkban a környezeti értékek feltárására és védelmére irányuló tevékenységnek is kiemelt jelentőséget kell kapnia. Az egészségtelen táplálkozás, a dohányzás, a túlzott alkoholfogyasztás, az állandó idegeskedés és mindezek következménye, a szív- és érrendszeri betegségek a magyarországi összes halálozásoknak több mint a feléért felelősek. Míg számos országban a helyes étkezésre való áttérés, a rendszeres testmozgás következtében ez az arány az elmúlt években több mint egyötödével csökkent, nálunk most is növekszik! A születéskor várható átlagos élettartam hazánkban 70 év körülire csökkent. Ugyanez például Németországban 76, Svédországban 78, Japánban pedig csaknem 80 év. Ha csak ezt a néhány összehasonlító adatot vesszük figyelembe, akkor már érthető, hogy éppen úgy szó van egyéni, mint társadalmi érdekről. Sajnos, még csak ott tartunk, hogy hazánkban az emberek többsége nem ismeri fel a testmozgás, a szabadban tartózkodás fontosságát, és sokszor teherként éli meg azt. Nagyon lényeges tehát, hogy ifjúságunk szemléletváltozását ebből a szempontból is elősegítsük.

Az iskolai közegben meglehetősen szűkek a természet megismerésének határai, a tanóra kerete nem éppen a legmegfelelőbb hely a környezet vizsgálatára. Ahhoz, hogy a gyermekeket – életkoruknak megfelelő szinten – megismertessük a természettel, meg kell őket tanítani, hogy „kommunikáljanak”. Erre a valós környezetben történő vizsgálódások a legmegfelelőbbek. Itt lehet a leginkább elérni azt, hogy jól megismerjék (megszeressék, és ezért óvják is) azt a környező világot – elemeivel, hatótényezőivel együtt – amely körülvesz bennünket. A természetközeli életmód kipróbálására bárki vállalkozhat, de erre ma már számos erdei iskola áll rendelkezésre, amelyet kiváló környezetvédelmi szakemberek, pedagógusok vezetnek. (1995 júniusától a Sefag Rt. és Lábod önkormányzata közötti megállapodás

alapján működik a Szilágyi Erdei Iskola. Erről ad képet Horváth József vezető erdész a Három évtized a somogyi erdőkben c. kiadványában. Kaposvár, 2000.) A különböző projektek sokféle témát dolgozhatnak fel, lehet ez például az erdő élővilágának komplex vizsgálata, vagy a táj természetvédelmi értékeinek feltárása, de megismerkedhetnek a gyermekek az erdő- és vadgazdálkodással is.

AZ ERDEI ISKOLÁK TÖRTÉNETE

Az első – mai jellegzetességeket is felmutató – erdei iskolák a XX. század első éveiben, Németországban jöttek létre. A fellendülő iparosodás óriási méretű tuberkulózishullámot indított el, főleg a szegényebb néprétegek körében. Az orvosok és a hagyományos iskola béklyói ellen küzdő pedagógusok voltak az első ilyen létesítmény, az ún. „Freiluftschule” létrehozói. Az 1904-ben, Berlin mellett született „szabad levegős” iskolák híre, példája gyorsan elterjedt kontinensünkön, sőt Amerikában is. Az eredeti modell felhasználásával gomba módra szaporodtak a kísérletező kerti, erdei, zöld, tengeri iskolák. E kezdeményezéseknek egyértelmű célkitűzése volt az egészségükben veszélyeztetett gyerekek zsúfolt tantermeiből a szabad levegőre történő átirányítása. Ezt tartalmazta a századelő humanisztikus, progresszív reformpedagógiai irányzatának fő törekvése is; a bemagoltató, könyvszagú iskola tagadásával szemben az életközeli gyakorlati tevékenység, a felfedezettő tanulás igénylése.

Nem sokkal az erdei iskolák kialakulását követően fontos funkcióváltozás történt, melynek az volt a lényege, hogy a természet, a környezet már nem csupán a gyógyító, regeneráló közeg, hanem a megismerés konkrét tárgya lett. Ezt a szemléletet az I. világháború idején államilag is elismert és támogatott német Schullandheim-ok rendszere terjesztette el. Az egészség megőrzésének szempontja itt már tudatosan kiteljesedett, és a sokoldalú nevelésnek csupán egyik – bár korántsem elhanyagolható – tényezőjeként szerepelt. A vidéki iskolaotthonok hálózatát ma is ápolja a német iskolarendszer. Az iskola kis polgárainak joga, hogy évenként legalább egyszer 1–2 hetet tanuljanak a természeti környezetben.

A szociális érzékenység mind a mai napig fennmaradt: egyetlen gyerek sem maradhat le a közös együttléti élményéről anyagi okok miatt. Az iskolák vagy az önkormányzatok feladata – rászorultság esetén – az anyagi fedezet előteremtése.

Magyarország már elég korán, 1908-tól követte az új elképzeléseket. Az országsherte több helyen és formában működő kezdeményezések közül a legerősebbekké a kerti iskolák váltak. Itt minden tevékenységet a szabadban folytattak, az iskolához tartozó kert, park, szabadtéri osztálytermek próbálták feledtetni a sötét és zsúfolt osztálytermet, a zárt iskolai miliőt. Az akkori iskolák merev, szigorúan szabályozott világában óriási változást hozott, hogy a földrajzi és biológiai ismeretek elsajátítása a természetben, a szabad levegőn folyt, és a tanulók maguk gyűjtötték be, illetve termelték meg az iskolai szemléltetéshez szükséges anyagok nagy részét.

AZ ERDEI ISKOLA HELYE A KÖRNYEZETI NEVELÉSBEN

Napjainkra a környezeti nevelés mint társadalmi szükséglet jelentősen felértékelődött. Az erdei iskola egyik igen fontos funkciója az, hogy a környezet értékeinek tudatosítására és védelmére nevel. A környezethez fűződő közvetlen, aktív kapcsolat kihat a tanulók érzelmi

alapján működik a Szilágyi Erdei Iskola. Erről ad képet Horváth József vezető erdész a Három évtized a somogyi erdőkben c. kiadványában. Kaposvár, 2000.) A különböző projektek sokféle témát dolgozhatnak fel, lehet ez például az erdő élővilágának komplex vizsgálata, vagy a táj természetvédelmi értékeinek feltárása, de megismerkedhetnek a gyermekek az erdő- és vadgazdálkodással is.

AZ ERDEI ISKOLÁK TÖRTÉNETE

Az első – mai jellegzetességeket is felmutató – erdei iskolák a XX. század első éveiben, Németországban jöttek létre. A fellendülő iparosodás óriási méretű tuberkulózishullámot indított el, főleg a szegényebb néprétegek körében. Az orvosok és a hagyományos iskola béklyói ellen küzdő pedagógusok voltak az első ilyen létesítmény, az ún. „Freiluftschule” létrehozói. Az 1904-ben, Berlin mellett született „szabad levegős” iskolák híre, példája gyorsan elterjedt kontinensünkön, sőt Amerikában is. Az eredeti modell felhasználásával gomba módra szaporodtak a kísérletező kerti, erdei, zöld, tengeri iskolák. E kezdeményezéseknek egyértelmű célkitűzése volt az egészségükben veszélyeztetett gyerekek zsúfolt tantermeiből a szabad levegőre történő átirányítása. Ezt tartalmazta a századelő humanisztikus, progresszív reformpedagógiai irányzatának fő törekvése is; a bemagoltató, könyvszagú iskola tagadásával szemben az életközeli gyakorlati tevékenység, a felfedezettő tanulás igénylése.

Nem sokkal az erdei iskolák kialakulását követően fontos funkcióváltás történt, melynek az volt a lényege, hogy a természet, a környezet már nem csupán a gyógyító, regeneráló közeg, hanem a megismerés konkrét tárgya lett. Ezt a szemléletet az I. világháború idején államilag is elismert és támogatott német Schullandheim-ok rendszere terjesztette el. Az egészség megőrzésének szempontja itt már tudatosan kiteljesedett, és a sokoldalú nevelésnek csupán egyik – bár korántsem elhanyagolható – tényezőjeként szerepelt. A vidéki iskolaotthonok hálózatát ma is ápolja a német iskolarendszer. Az iskola kis polgárainak joga, hogy évenként legalább egyszer 1–2 hetet tanuljanak a természeti környezetben.

A szociális érzékenység mind a mai napig fennmaradt: egyetlen gyerek sem maradhat le a közös együttlét élményéről anyagi okok miatt. Az iskolák vagy az önkormányzatok feladata – rászorultság esetén – az anyagi fedezet előteremtése.

Magyarország már elég korán, 1908-tól követte az új elképzeléseket. Az országszerte több helyen és formában működő kezdeményezések közül a legerősebbekké a kerti iskolák váltak. Itt minden tevékenységet a szabadban folytattak, az iskolához tartozó kert, park, szabadtéri osztálytermek próbálták feledtetni a sötét és zsúfolt osztálytermeket, a zárt iskolai miliőt. Az akkori iskolák merev, szigorúan szabályozott világában óriási változást hozott, hogy a földrajzi és biológiai ismeretek elsajátítása a természetben, a szabad levegőn folyt, és a tanulók maguk gyűjtötték be, illetve termelték meg az iskolai szemléltetéshez szükséges anyagok nagy részét.

AZ ERDEI ISKOLA HELYE A KÖRNYEZETI NEVELÉSBEN

Napjainkra a környezeti nevelés mint társadalmi szükséglet jelentősen felértékelődött. Az erdei iskola egyik igen fontos funkciója az, hogy a környezet értékeinek tudatosítására és

védelmére nevel. A környezethez fűződő közvetlen, aktív kapcsolat kihat a tanulók érzelmi viszonyaira is. A környezethez fűződő pozitív érzelmi viszony a környezeti nevelés elengedhetetlen feltétele és következménye. A programban közvetlen környezetvédelmi munka is szerepel (élőhely gondozása, fa- és madárvédelem stb.), amely messze túlmutat közvetlen, gyakorlati hasznukon. Pozitív szemléletre nevel, olyan reflexeket alakít ki, amelyek belülről jövő magatartási formákat alakítanak ki a környezet óvása és védelme érdekében.

MÁS KÖZEG, MÁ S MÓDSZEREK

Az erdei iskolában a megismerési folyamat a hagyományos iskolai neveléstől alapvetően különböző közegben, a természetben zajlik. Ezzel átalakul a megismerési folyamat egésze, tartalma és formája egyaránt; felbomlanak a hagyományos iskolai élet keretei és korlátai.

- A természetben való tanulás alapvetően más technikát és módszereket követel, mint az ún. hagyományos „könyv-iskola”. A természetben a szó-centrikus tanulás helyett elsősorban az ismeretszerzés érzéki oldala dominál.
- A könyvből való tanulás helyett elsődlegessé a cselekvő, felfedező magatartás lép. A pszichológiai megfigyelések is azt mutatják, hogy a megismerés legsikeresebb módja maga a cselekvés.
- Az erdei iskola az iskolai élet szerves része. Olyan sajátos forma, ahol a terepen megtanult ismereteket, készségeket, élményeket az egész iskolai tanév teljes időszakában fel lehet használni.
- Az erdei iskolában nem jelent korlátot az idő. Nem vagyunk a 45 perces tanórákhoz bilincselve. Figyelembe lehet venni a gyerekek fizikai állapotát, mindenkori erőnlétét.
- Az erdei iskola természetes terepe a szociális tanulásnak is. A közösségi létforma, az önkiszolgálás, az önfenntartás, az egymásra figyelés, a magunkért és a csoportért való felelősségvállalás gyakorlása, a társakkal és a pedagógusokkal való kommunikáció és együttműködés tanulásának sajátos terepe.

FŐBB MUNKAFORMÁK ÉS MÓDSZEREK

- Előtérbe kerül a kiscsoportos munkaforma, a csoportok közötti munkamegosztás. A csoportok beszámolhatnak egymásnak a feldolgozott anyagról, az elvégzett munkáról, vagy valamennyi csoport forgószínpadszerűen végez feladatokat. Az ebben a formában végzett munkának igen jelentős a pedagógiai hatása.
- Természetessé válik a tantárgyi koncentráció. A megszerzett ismeretek a különböző tantárgyak eltérő tananyagrészeit ötvözi, megszüntetve ezzel a „dobozokban való gondolkodás”-t. Nem csupán konkrét biológiai vagy földrajzi jellegű ismereteket lehet itt játékosan, szinte észrevehetetlenül elsajátítani, a cselekvés során más tudományágak értékei, művészeti alkotások is előtérbe kerülnek.
- Lényeges vonás a problémafelvetés és -megoldás. A valódi feladat végrehajtása kollektív munka révén történik. A belső értékelésen túl a létrejött produktumok, gyűjtemények szélesebb társadalmi közönség számára is értéket jelenthetnek (iskola, szülők, külső érdeklődők).

A hazánkban egyre inkább szaporodó erdei iskolákat szerveződésük jellege, illetve létrejöttük módja szerint három fő csoportra oszthatjuk.

1. Az első csoportnál a helyszín a meghatározó. Ez egy bizonyos, az iskola tulajdonában lévő, vagy kibérelt hely, ahol megvannak a lakhatási, ellátási feltételek. Az adott csoportok az iskolai év egy bizonyos időszakában kiköltöznek ide. A hely tehát a meghatározó, a környék adottságait figyelembe véve készül a program. Ez az ún. „klasszikus forma”.

2. A második csoportnál a már jól bevált programokat (környezetvédelmi akciók, szakörök, szaktáborok stb.) véve alapul, a meglévő hagyományok felhasználásával készülnek az erdei iskolai programok. Itt a továbbfejlesztett, komplexsége alakított projekt jellege határozza meg az erdei iskola színhelyét.

3. A harmadik csoportba azok az erdei iskolák tartoznak, amelyek a megfelelő keretprogrammal rendelkező, mások által szervezett szolgáltatásokat veszik igénybe. Ezen vállalkozások száma egyre szaporodik, egyre több erdőgazdálkodással foglalkozó cég is bekapcsolódik ebbe a munkába.

Somogy megyét – a Dunántúl legnagyobb területű megyéjét – hajdan Somogyországnak is említették. Ezt az elnevezést nemcsak nagy kiterjedésének, hanem változatos természetföldrajzi viszonyainak is köszönheti. Igen érdekes felszínformákkal, vízrajzi képződményekkel, növény- és talajtakaróval találkozhatunk tájain, amelyek szinte kínálják magukat a megismerésre. A Zselicben számtalan helyen alakíthatjuk ki bázishelyünket, a turistáktól kevésbé háborgatott erdőkben, a hajdani betyárok nyomdokait követve. Jó lehetőség nyílik a vizes élőhelyek értékeinek feltárására a Balaton partján, a Kis-Balaton vagy Nagyberek nádasaiban. A dél-somogyiaknak a Dráva mente vagy a Baláta-tó szinte önmagától kínálkozik, de a vizsgálódásra akár a nagyobb halastavak is alkalmasak. Különlegességként szerepelhet a Dél-belső-somogyi homokvidék, amelyhez hasonló tájképpel, növény- és állatvilággal csak a Duna-Tisza közén találkozhatunk. Ne felejtjük ugyanakkor azt sem, hogy amennyire változatos a megye természetföldrajzi képe és élővilága, olyan sokszínű a néprajza is. Ezeknek az értékeknek a feltárásáról és megismertetéséről se feledkezzünk el! Rövid összefoglalásként tehát elmondható, hogy az erdei iskolák egyre gyarapodó hálózata, az ott folyó, szakmailag is megalapozott munka a környezeti nevelés egyik fontos színtere, mind egyéni, mind társadalmi szempontból igen lényeges eleme. S ha valaki kedvet kapott arra, hogy a rá bízott gyermekekkel megismertesse hazánk egy darabkáját, az a következő kiadványokból részletesebben felkészülhet erre a nehéz, ám nemes feladatra.

Jegyzet

AGÁRDY SÁNDOR: *Erdei iskola Tornyoispálcán*. Aqua. Budapest, 1993.

HORTOBÁGYI KATALIN: *Erdei iskola*. Iskolafejlesztési alapítvány : OKI Iskolafejlesztési Központ: Erdei Iskola Egyesület. Budapest, 1993.

TREIBER ZSUZSA: *Gyertek velem erdei iskolába!* Magyar Környezeti Nevelés Egyesület. Budapest, 2000.